

UMBERTO ECO'NUN GÖZÜNDEN KÜTÜPHANELER

BETÜL PARLAK

BAŞKA birçok kimliği ve özelliğinin yanı sıra kitaplara, kütüphanelere, anlatı dünyasının merkezine kütüphaneleri koyan yazarlara tutkusuyla da tanınan Umberto Eco, 10 Mart 1981'de Milano Belediye Kütüphanesinin 25. yılı vesilesiyle yaptığı bir konuşmada¹ kütüphanelere dair görüşlerini paylaşır. Konuşmasına Jorge Luis Borges'in *Babil Kütüphanesi*'nden² uzun bir alıntıyla başlar. Bu alıntı hiç de tesadüfi değildir. Yazarın 1980'de yani bu yazıda ağırlıklı olarak söz edeceğim konuşmasından bir yıl önce yayınlanan ilk romanında da kütüphane başrolde yer almış ve neredeyse anlatı kahramanlarından birine dönüşmüştür. *Gülün Adı*'n-

daki kütüphane ortaçağ manastırlarında keşişlerinin elyazmalarını kopyaladıkları, saatlerce vakit geçirdikleri, metinleri okumaktan çok içerdikleri kutsal bilgileri saklayıp muhafaza ettikleri bir mekandır. Bu mekanın kurgulanışı, anlatıdaki yeri ve kahramanlar okura hemen Jorge Luis Borges'i ve onun evren metaforu olarak bir kütüphane tasarladığı *Babil Kütüphanesi* öyküsünü anımsatmıştır. Altıgen petek biçimli galerilerden oluşan düşeyde ucu bucağı görünmeyen, adeta kendini kopyalayıp çoğaltan ama çoğaldıkça farklı kombinasyonlarla yeni ihtimaller yaratabilecek bu mekan başka pek çok edebiyatçıyı olduğu gibi Umberto Eco'yu da etkilemiştir:

"[...] *Gülün Adı*'nı yazarken, kütüp-

haneyi oluşturma aşamasında Borges'i düşündüğüm apaçık ortadadır. *Einaudi Ansiklopedisi*'nde yer alan 'Düzgü'³ başlıklı maddeyi okursanız orada paragraflardan birinde Babil Kütüphanesi'ne dair deneysel bir çalışma yaptığımı görürsünüz. O madde 1976'da *Gülün Adı*'na başlamadan iki yıl önce yazılmıştı, yani uzun zamandır Borges'in kütüphanesine takıntılı olduğumu gösteren bir şeydi. Sonra romanı yazmaya başladığımda doğal olarak kütüphane fikri aklıma geldi ve onunla birlikte kör kütüphaneci, ona da Jorge de Burgos⁴ adını vermeye karar verdim. Aslında ona bu adı vermeye karar verirken Burgos'da o çağda neler olup bittiğini kontrol etmiş miydim yoksa o çağda Burgos'da pergamino de pano yani

parşömen yerine kâğıt üretildiğini zaten bildiğimden mi bu adı vermişim, gerçekten hatırlamıyorum. Bazen işler çok hızlı bir biçimde orada burada bir şeyler okurken oluverir ve neyin önce neyin sonra olduğunu hatırlayamazsınız. Herkes, benim hikâyemde neden Jorge'nin 'kötü' karaktere dönüştüğünü sorduktan sonra, tek yanıtlım, karakterime o adı verdiğim anda ileride ne yapacağını bilmiyor olduğumdu (diğer romanlarımda da aynı şey başıma geldi, bu yüzden, pek çok kişinin ona buna yönelik net göndermeler bulma oyununa kalkışması genelde zaman kaybından başka bir şey değil).”⁵

Evren metaforu olarak kütüphane edebiyat ve sanat dünyası için kuşkusuz çok ilham vericidir ve pek çok farklı okumaya kapı açabilir. Literatür ve edebiyat dünyası hem bu tür okumalar hem de kütüphanenin mekan ya da ana motif olduğu örneklerle doludur. Ancak bu yazının konusu ne Borges'in öyküsüne yapısalcı yöntemle yaklaşmak ne de literatürde evren metaforu olarak kütüphanenin izleri sürmek, ne de Eco'nun eserlerinde Babil Kütüphanesine yapılan açık ya da örtük göndermeleri bulmaktır. Bu metaforun benim aklıma, sonsuz okuma imkanlarına izin veren ve okurun müdahalesiyle harekete geçecek farklı kombinasyonlarla sıralanması mümkün, epeyce farklı küçük ölçekli evrenleri içeren bir uzamı getirdiğini söylemekle yetineceğim ve Eco'nun bu yazının başında andığımız konuşmasına döneceğim.

Bu konuşmada Eco, evren modeli ve imgesine dayanarak oluşturulan Babil Kütüphanesinin pek çok olası kütüphaneye model olup olamayacağını ve fantastik modellere dayanarak kütüphanelerin geleceği ve şimdinden söz edilip edilemeyeceğini sorar. Yazar bunun mümkün olduğuna inanırken kütüphanede kullanılacak bir kodun nasıl kurgulanabileceğine açıklamak üzere pek çok kez yaptığı bir alıştırmadan örnekler verir. Önerisi dört haneli oldukça basit bir koddur. İlk hanesi, kitabın hangi salonda bulunduğu, ikinci hanesi hangi duvarda olduğunu, üçüncü hanesi hangi rafta olduğunu, son hanesi de raftaki yerini göstermektedir. Yani 3-4-8-6 basit bir kod, aradığımız kitabın üçüncü salona

girince soldaki dördüncü duvarın sekizinci rafının altıncı sırasında olduğunu söyleyecektir. İster dilsel ister rakamsal ister görsel olsun, göstergeler bize onları nasıl sıraladığımızı bağlı olarak pek çok farklı sözce üretme imkanı verir. Dolayısıyla göstergelerin belli bir koda göre dizilerek oluşturdukları anlam sonsuz sözce üretilmesine imkan sağlayacaktır. Eco, böylesi basit bir kodla bile ilginç oyunlar yapılabildiğine göre, 3335.33335.33335.33335. gibi bir kod da yazılabileceğini, böyle bir kodla akla hayale sığmayacak kadar fazla, her biri, tam olarak olmasa bile aşağı yukarı arı gözüne benzeyen çokgen yapıda odası olan bir kütüphane imgesi tasarlanabileceğini belirtir. Bu odaların her birinde 3.000 ila 33.000 arasında devasa duvar, bu duvarlarda 33.000 uzun mu uzun raf, bu rafların her birinde de 33.000 ve daha fazla kitap olduğunu söyleyebilir bu kod bize. Böyle bir kütüphane anlatı evrenlerine özgü bir kurgu gibi görünmektedir. Dolayısıyla böyle bir örnek tıpkı Borges'in kütüphanesi gibi içinden çıkılamayan ve hakikat arayışının sonsuz ve umarsız öyküsünün mekanı olarak kurgulanabilir.

Bu kurgusal tasavvurdan ve evren modeli olarak kütüphaneden geçecek dünyanın örneklerine geçen Eco, tarihsel bağlamda kütüphanelerin işlevlerine dikkat çeker. Ciltleme ve saklama konusunda insanlığın acemi olduğu dönemlerde kütüphanelerin işlevi ruloları ve kolayca dağılabilecek ciltleri bir arada tutup saklamaktır, o zamanlar bu yazı malzemeleri pek de ekonomik olmadığından kütüphaneler bir hazine oluşturma işlevi de taşır. Ortaçağda Benedikten tarikatının hâkim olduğu dönemde kütüphanelerin işlevi kopyalamaktır. Kütüphane adeta bir geçiş bölgesidir, kitap gelir, kopyalanır ya kopyası ya da orijinali tekrar yola çıkar. Tarihsel açıdan bakıldığında kütüphanenin işlevleri arasında halkın kitaba ulaşmasını kolaylaştırmak gibi bir işlevin pek de öne çıkmadığı söylenebilir. Eco, kütüphanelerin saklamak, muhafaza etmek ve gizlemek için ideal mekanlar olduğunu ancak saklanan şeylerin yeniden bulunmasını sağlayacak şekilde kurgulandığını söylerken on beşinci yüzyıl hümanistlerinin

kayıp elyazmalarını bulma konusundaki becerilerine dikkat çeker. Sonra da tıpkı çokgen kütüphane örneğinde olduğu gibi yine kurgusal bir örnekle geçmişteki kütüphane deneyimlerini de yansıtan bir kötü kütüphane tasarlar. Eco'ya göre, iyi bir kütüphaneye uçsuz bucaksız bir karabasan gibi olmalıdır. Bu anlamda iyi bir kütüphaneyi tanımlamak için Borges'in modelinin gayet iyi olduğunu belirtir, içine girilebileceğiniz ama çıkmanızın mümkün olmadığı bir labirent.

Evren metaforu olarak kütüphaneden mekan ve kurum olarak kütüphaneye geçtiğinde verdiği kötü kütüphane örneğiyle İtalyan kütüphanelerin en az kırk yıl önceki durumunu karikatürize eder. Eco'ya göre kötü bir kütüphanede:

- A) Kataloglar gereğinden fazladır, katalog kategorileri abartılıdır ve farklı yazım biçimleriyle kayıtlar içerir.
- B) Konu başlıklarına kütüphaneci karar verir.
- C) Kopyalanamayacak kadar karmaşık yazılmış, epeyce fazla sayıda kısaltma içeren bilgi fişleri bulunur.⁶
- D) Kitabın talebiyle teslimi arasındaki süre uzadıkça uzar.
- E) Bir seferde birden fazla kitap teslim edilmez.
- F) Okuma salonunun dışına çıkarılamaz kaydı bulunan kitaplar, diğer kaynaklarla karşılaştırılmak üzere araştırma salonuna götürülemediğinden araştırmacı iki salon arasında koşturur durur.
- G) Fotokopi makinesi bulunmaz, bulunsa bile kullanılması epeyce uzun ve zahmetlidir. Fotokopi kırtasiyeden daha pahalıya mal olur. Kopya sayısı iki ya da üç ile sınırlıdır.
- H) Kütüphaneci okuru düşman, işe gitmek yerine kütüphanede olduğuna göre aylağın teki ve potansiyel bir hırsız gibi görür.
- I) Danışma ofisi ulaşılmazdır.
- J) Kitap ödünç almak bezdiricidir.
- K) Kütüphaneler arası kitap talebi imkansızdır, olsa bile aylar sürer, başka kütüphanelerde hangi kitapların bulunduğunu bilmek mümkün değildir.
- L) Bütün bunların sonucunda ise hırsızlık nadiren görülür.
- M) Çalışma saatleri olağan mesai saatleriyle aynıdır. Cumartesi, Pazar,

akşam ve yemek saatlerinde çalışılmaz.

❏ Hiçbir şekilde bir şey yenilip içilemez, hatta gözünüz açılsın zihniniz çalışsın diye bir şeyler atırtmak için kütüphaneden çıkarsanız, aldığınız kitapları teslim etmeniz, döndüğünüzde de tekrar talep etmeniz gerekir.

❏ Bugün üzerinde çalıştığınız kitabı yarın bulmanız imkansızdır.

❏ Bulunamayan kitabın kime verildiğini bilmek imkansızdır.

❏ Tuvalet yoktur. (s.4-5)

Yazarımızın karikatürize kötü kütüphanesi kuşkusuz ülkesinde yaşadığı deneyimlere dayanmaktadır. Andığımız yazıda dinleyici kitlesine böylesine kütüphanelerin hâlâ mevcut olup olmadığını sorar. Bizler de kendi kendimize bu tür deneyimleri Türkiye’de yaşayıp yaşamadığımızı sorarsak iç açıcı cevaplar almayız. Üniversite kütüphaneleri her yıl her bölümden kitap listesi ister ama yeni kaynak satın almaya gelindiğinde bütçe ye-

tersizliği bahane edilerek listeler bir sonraki yıla kalır, on yıl boyunca aynı listeleri yönetime teslim edersiniz, sonra kitaptaki bilgiler güncelliğini yitirir, siz bu arada kitabı temin etmenin bir yolunu bulmuş, en çok da Eco’nun bu konuşmasında söz ettiğini Xerox Uygurluğu yani fotokopi kitap furusuyla ihtiyacınızı gidermiş, bir de ister istemez utanmadan öğrencilerinize de fotokopi kitapları temin edebilecekleri yerlerin listesini vermek zorunda kalmışsınızdır. Kütüphanelerin ve buna bağlı olarak üniversite kütüphanelerinin kaderi her zaman bir ülkedeki kültür politikasına bağlı olarak şekillenir. Bundan on yıl kadar önce ülkemizin köklü üniversitelerinden birinin merkez kütüphanesinde —elyazması ve nadir eser olmayan— bazı kitapların ödünç verilmediğini, okuma salonuna götürülemediğini, size kitabı getiren memurun gözünün önünde kitabı karıştırmanıza izin verildiğini, fotokopi çekilemediğini hatırlıyorum.

Kütüphanelerle ilgili bütün deneyimlerim bu kadar olumsuz olmasa da yazarımızın karikatürize örneğindeki saptamaların abartı olmadığını ve herkesin benzer deneyimler yaşamış olabileceğini tahmin ediyorum. Ülkemizde bazı kütüphanelerdeki en son satın almaların 1980’lere dayandığını, neredeyse hiç yabancı kaynak girmedeğini, bazı büyük üniversitelerde merkez kütüphane kurmak bahanesiyle bölüm ve anabilim dalı kitaplıklarının dağıtıldığını, bu yüzden el altında olması gereken kaynaklara bile güçlük ulaşıldığını hatırlıyorum. Bir keresinde de “derste kullandığınız yerli kaynakların listesini yapın, en az 10 kopya kütüphaneye satın alalım” diye bir talimat verilmişti. Yerli kaynakları temin etmek yabancı kaynaklara göre çok daha kolay ve ekonomik olduğundan, öğrenci bunları satın alabilecek ve kişisel kütüphanesinde muhafaza edebilecekken bu kaynakları satın alma talebi ve zorlaması nasıl açıklanabi-

lir? Ülkemizde üniversite yönetimleri bölümlerden ve hocalarından uluslararasılaşma hedefini tutturmalarını beklerken, bütçe yetersizliğini bahane ederek yabancı kaynakları satın almaktan kaçınıyorlar. Birçok üniversitemizde, abonelikler yoluyla nispeten daha ucuza malolan elektronik kitaplara, dergilere ve uluslararası veritabanlarına ulaşmak da mümkün olmuyor.

Eco ile nostalji yapmayı sürdürürsek onun hayranlık duyduğu iki kütüphane ve bu kütüphanedeki deneyimlerine değinmek yerinde olacaktır. Bunlardan ilki olan Yale Üniversitesi kütüphane sisteminin ana kütüphane binası Sterling Memorial Library neogotik tarzda inşa edilmiş ve 1931’de hizmete girmiştir. Kütüphanenin kulesi, dört milyondan fazla cilt içeren on altı kademeli bir depolama alanına sahiptir. Üniversitenin Elyazmaları&Arşivler Koleksiyonu da dahil pek çok özel koleksiyonu bu binadadır. Diğeri ise Toronto Üniversitesi’nin yazarımıza göre çağdaş bir mimari şaheseri olan binasıdır. Güncel bilgilere göre Toronto Üniversitesi Kütüphaneleri sistemi Kanada’daki en geniş akademik kütüphane sistemidir ve Kuzey Amerika’daki benzer kurumlar arasında üçüncü sırada yer alır. Bu sistem, Toronto Üniversitesi’nin üç farklı yerleşkesinde bulunan 44 kütüphaneden oluşur. 341 dilde 12 milyondan fazla basılı kitap barındırır, 150 binden fazla dergiye, çeşitli türde milyonlarca elektronik kaynağa erişilmesini sağlar. Her yıl 150 binden fazla yeni basılan kitap satın alınır.⁷

Bu kütüphanelerde yazar ve konu aramasının aynı anda yapılabilmesi, bölgedeki diğer kütüphanelerin katalogları konusunda bilgi alınabilmesi, araştırmacıların sorunsuzca kitap depolama alanlarına girebilmesi, rahatça araştırma yapıp, istedikleri kitaplarla bir köşeye çekilebilmeleri, istedikleri zaman istedikleri kadar fotokopi çekebilmeleri yazarımız için iyi kütüphaneyi örnekleyen hizmetlerdir. Üstelik bu kütüphanelerde üye olma, ödünç alma, katalog tarama, okuma salonlarından yararlanma gibi hizmetlere de çok kolay, çabuk ve sorunsuzca ulaşılabilir. 1981 yılında Yale Üniversitesinde bütün bunların yapıl-

masını sağlayan şey sekiz milyon ciltlik bir sermayedir. Yıllar öncesinde bir araştırmacıyı böylesine mutlu eden bu kolaylıklar, kuşkusuz günümüzde çok daha fazlaşmış ve söz konusu kütüphaneleri kullanıcılar için bir macera ve keşif mekanına dönüştürmüştür.

Kütüphaneyi keşif mekanına dönüştüren şey aslında yazarımızın da belirttiği gibi açık raf sistemidir; rafların arasında dolaşırken yeni keşifler yapmak, bilginizi ve bakış açınızı zenginleştirmek, bulduğunuz yeni kaynaklarla araştırma konunuza farklı bir açıdan yaklaşmak mümkün olacaktır. Ancak, kitaplarla kütüphanenin içinde dolaşamamak, kitabı alıp kahve ya da çay eşliğinde göz gezdirememek, aklıktan ve yorgunluktan bitap düşmüşken bir şeyler atıştıramamak tatsız bir deneyimdir. Bu olumsuzlukların yaşanmadığı bir kütüphanede bütün gününü geçirebileceğini söyleyen yazarımız, araştırmacıların üzerinde çalıştıkları kitapları ertesi gün gittiklerinde kolayca bulabilmeleri için kendilerine ayrılan kutuların bulunduğu kütüphanelerin sağladığı kolaylığın da altını çizer. Bu tür bir kütüphanede hırsızlık olaylarına rastlanması bir dezavantaj olabilir ama Eco nadir eserler ve elyazmaları çalınmadıkça sorun olmadığını, diğerlerinin yeniden satın alınabileceğini söyler. Bir başka dezavantaj da fotokopi uygarlığıdır, bu uygarlık yayın dünyasına yasal açıdan pek çok zarar verir ve telif haklarını ihlal eder. Eğer fotokopiyi kütüphanede görevli birinin nezaretinde çekmek gerekirse, telif hakları konusunda uyarılır ve belli bir sayfa sayısını aşamazsınız ama bozuk para atarak kendi kendinize kullandığınız fotokopi makineleri varsa, kitabın tamamını kopyalayabilirsiniz. Aynı şeyi kitabı ödünç aldıktan sonra üniversite yakınlarındaki bir fotokopiciye götürerek de yapabiliriz. Eco, eğitim sisteminde fotokopi kullanımının yaygınlığına, fotokopi yüzünden yayıncılık sektörünün uğradığı maddi zararlara, akademik yayınlarda baskı sayılarının azalmasına, öğrencilerin kütüphane kullanımını konusundaki deneyimsizliği ve beceriksizliğine, kütüphanelerin kitapları koruma ve kamu kullanımına sunma işlevleri arasında bocalamasına, araştırmacılar için kitap maliyetlerinin

getirdiği yüke değinir. Lazım olur diye çektilirip bir kenara yığılan fotokopiler de cabasıdır.

Gerçi artık fotokopilerden kurtulup pdf çağına geçtik. Telif hakkı ihlali kitapların internete yüklenen kopyalarıyla artık çok daha kolay hale geldi. Yayınevleri, yazarlar, çevirmenler, yazı çizi işiyle hayatlarını kazananlar devasa bir kitaplığa dönüşen kocaman ağda zincirin en zayıf halkasını oluşturuyorlar. İçerik üreticileri mağdur, içerik fazla, hangi içeriğin güvenilir ve işe yarar olduğunu saptamak ise “kütüphane” deneyimi” olmayan okurlar için oldukça zor. Bu koca ağı, uçsuz bucaksız bir kütüphane gibi kabul edersek, elimizin altındaki, bir tık kadar uzak bu mekan cennetimize de cehennemimize de dönüşebilir. Maceralara açık bu labirentte, bir linkten ötekine umarsızca dolaşıp saatler kaybedip aradığımıza ilişkin hiçbir şey bulamayabiliriz ama en azından çayımızın kahvemizin elimizin altında olmasıyla avunabiliriz.

Eco bu yazıya konu olan konuşmasını, “kütüphane Borges’in dediği gibi Evren’in bir örneği ise, insani ölçülerde bir evrene dönüşmesi için uğraşmalıyız” diyerek bitiriyor. Yazarımız için insani ölçülerde bir evren örneği olarak kütüphane, açık rafların arasında dolaşılacak, kitaplarla bir köşede saatlerce oturulabilecek, çay kahve içilebilecek, bir şeyler atıştırılacak, Modern Sanat Müzesi gibi içinde sineması, kafeteryası, bahçesi, heykelleri ve resimleri olan, asla sıkılmayacağınız ve her zaman gitmek isteyeceğiniz bir mekan. ☒

NOTLAR

- 1 <https://www.borges.pitt.edu/sites/default/files/Eco%20De%20Bibliotheca.pdf>
- 2 Borges’in dilimize “Babil Kitaplığı” başlığıyla çevrilen uzun öyküsü.
- 3 Kod, “codice” bir dilbilim terimi olarak dilimize düzgü olarak aktarılmıştır.
- 4 Burgos’lu Jorge
- 5 Umberto Eco, “Borges ve Etkilenme Endişem”, *Edebiyata Dair* içinde, Can Yayınları, 2016, s.153, çev. Betül Parlak
- 6 Kataloglardaki bilgi fişlerinin bir zamanlar el yazısı ya da daktilo ile doldurulduğunu, bırakın uluslararası ölçütleri ulusal ölçütlerin bile yerleşik olmadığını unutmamak gerekir.
- 7 https://en.wikipedia.org/wiki/University_of_Toronto_Libraries